

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

3-maxsus
son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/3 (6) - 2026

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahammatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Sulaymanova Dildora Nazarovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Алимджанов Бахтиёр Абдихакимович</i> БАЙСТВО В РУССКОМ ТУРКЕСТАНЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	9-14
<i>Мамасайдов Лutfillo Payzullo o'g'li</i> XALQ TA'LIMI SOHASIDAGI ISLOHOTLARNING YANGI BOSQICHI	15-19
<i>Aminov Hamidulloh Abdirahimovich</i> “TURKISTON ULAMOSI” ASARIDAGI TARIXCHI OLIMLAR	20-24
<i>Norboyev Sarvar Qahramon o'g'li</i> MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISHDA YUNESKO KONVENSIYALARNING AHAMIYATI	25-28
<i>Mamarajabova Nilufar</i> ASTRONOMIYA VA MATEMATIKA SOHASIDA SAMARQANDLIK OLIMLARNING O'RNI (IX-XII ASRLAR)	29-33

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Кузубоев Бехзод Хамидович</i> ОЦЕНКА ДИНАМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ЗЕЛЕННОЙ ЭНЕРГИЕЙ, ВЫБРОСАМИ CO ₂ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ TVP-VAR.....	34-40
--	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Toshboboyev Maksud Jalilovich</i> SUN'YIY VA TABIIY INTELLEKT DIALEKTIKASINING GLOBAL XAVFSIZLIK, MEHNAT BOZORI, TA'LIM VA MADANIYAT SOHALARIDA MOHIYATI	41-46
<i>Yorqulov Hakimbek Otaqulovich</i> MILLIY INTELLEKTUAL SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISHDA QADRIYATLAR OMILI.....	47-52
<i>Xolnazarov Ismatillo Sohibovich</i> FAZL AL-HAQ XAYRABODIYNING “HADIYYAT AL-SA'IDIYYA” ASARIDA BORLIQ TA'LIMOTI VA UNING IJTIMOYIY-AXLOQIY AHAMIYATI.....	53-58
<i>Xaitov Lazizbek Azamatovich</i> ABU ABDULLOH MUHAMMAD IBN ALI HAKIM TERMIZIYNING “MA'RIFATUL ASROR” ASARIDA BILISH FALSAFASI VA GNOSEOLOGIK QARASHLAR TAHLILI	59-62
<i>Azimova Charos Azamatovna</i> FALSAFIY-DINIY G'OYALARNING YOSHLAR XULQ-ATVORIGA TA'SIRI	63-68
<i>Rajabov Alisher Shavkatovich</i> SA'DIDDIN HAMAVIYNING TAJALLI VA HIJOB HAQIDAGI QARASHLARINING “VAHDAT UL VUJUD” G'OYALARI BILAN BOG'LIQLIGI	69-73
<i>Boymurodov Ilxombek Xayitmurodovich</i> VIRTUAL JAMOALAR VA RAQAMLI IDENTIFIKATSIYALASH JARAYONLARINING FALSAFIY TAHLILI	74-78

<i>Yakubov Azimjon Akmalovich</i> ABU SA'D ABDULMALIK IBN MUHAMMAD AL-XARGUSHIY AN-NISHOPURIY TA'LIMOTIDA NAFS MASALASI.....	79-83
<i>Ashurova Mahbuba Axtamovna</i> MUZEYLAR FAOLIYATINI TADQIQ ETISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY HAMDA METODOLOGIK MASALALARI	84-88
<i>Mamadaliyev Husanboy Yigitali o'g'li</i> MAHALLA RIVOJLANISHINING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI ROLI.....	89-92

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Narzikulova Rayhona</i> HUMOUR AS COGNITIVE–PRAGMATIC SCRIPT OPPOSITION: AN INTEGRATIVE LINGUISTIC MODEL.....	93-98
<i>Hasanova Gulhida Abdulaziz qizi</i> O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA HARAKAT FE'LLAR MUAMMOSI	99-108
<i>Yakubova Nilufar Egamberganovna</i> ESKI O'ZBEK TILIDAGI AYRIM ARABCHA IZOFALI BIRIKMALARNING LEKSIKALIZATSIYASI	109-114
<i>Asqarova Zulayxo Yangiboyevna</i> XORAZM TARIXNAVISLIGIDA “TO'YNOMA” AN'ANASI: SHAKLLANISHI VA KOMPOZITSION TUZILISHI	115-120

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Shagilova Gulxatisha Koptleuovna</i> SOG'LIQNI SAQLASH TUSHUNCHASINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAZMUNI.....	121-125
<i>Komilov Lazizjon Zokirjon o'g'li</i> O'QOTAR QUROLNI QO'LLASH HUQUQIDA ZARARNI MINIMIZATSIYA QILISH BO'YICHA KOREYA AMALIYOTI.....	126-133
<i>Uzbekova Dilshoda Tulkinovna</i> DAVLAT XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH — KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	134-137
<i>Suyunova Iroda</i> APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LAWMAKING AND PRIVATE LAW....	138-146
<i>Максудов Хушнур Хуршедович</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОВ ОРГАНАМИ СЛЕДСТВИЯ В БОРЬБЕ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ.....	147-153
<i>Urinboyeva Muxlisa Ma'rufovna</i> SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI VA UNING HUQUQ TIZIMIDA QO'LLANILISHIGA OID NAZARIY YONDASHUVLAR.....	154-158
<i>Ochilov Aziz Ismatovich</i> MA'MURIY-HUQUQIY NIZO VA OMMAVIY-HUQUQIY NIZOLARNING O'ZARO NISBATINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI	159-167

<i>Temirov Madrahim O'lmas o'g'li</i> BOJXONA SOHASIDA SODIR ETILGAN JINOYATLAR YUZASIDAN OLIB QO'YILGAN TOVAR MODDIY BOYLIKLARINING KEYINGI HUQUQIY MAQOMINI BELGILASHDAGI AYRIM MASALALAR VA ULARNING YECHIMLARI.....	168-171
<i>Mashrabov Madorbek</i> AVTOMOBIL YO'LLARINING OMMAVIY MULK SIFATIDA MA'MURIY-HUQUQIY TABIATI.....	172-177
<i>Abdugaffarov Davronbek Dilshod ugli</i> CHOICE OF LAW FOR INTERNATIONAL COMMERCIAL AGENCY AGREEMENTS: BALANCING PARTY AUTONOMY AND AGENT PROTECTION.....	178-183
<i>Kabilov Sardor Asrolovich, Mirzayev Faxritdin Ziyatovich</i> JINOIY JAVOBGARLIK DAN OZOD QILISH VA UNING IJTIMOIIY ZARURATI MASALALARI	184-189
<i>Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли</i> ФОРМЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА.....	190-195
<i>Shermatova Gulruh Akmalovna</i> MAISHIY JINOYAT SODIR ETGAN SHAXSNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI	196-201
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Qurbonova Dilafroz Toshurdiyevna</i> TEMURIY MALIKALAR MA'NAVIY MEROSI ASOSIDA TALABA-QIZLARNING AXLOQIY QADRIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI.....	202-205
<i>Tirkasheva Go'zal Baxramovna</i> XALQ OG'ZAKI IJODI – MILLIY VA UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRUVCHI KOMPLEKS PEDAGOGIK MEKANIZM SIFATIDA	206-213
<i>Ismatov Dilmurod Elmurod o'g'li</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI VA BOSQICHLARI	214-219
<i>Гулбоева Шохиста Исमत кизи</i> САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК КЛЮЧЕВОЙ РЕСУРС ФОРМИРОВАНИЯ ИНЖЕНЕРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ТЕХНИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ.....	220-224
<i>Qudratov Shahzod Nasim o'g'li</i> RAQAMLI TA'LIM EKOTIZIMINING MOHIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.....	225-231
<i>Muhammadiyev Lochin G'ayratovich</i> OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TARIX O'QITISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING SAMARADORLIGINI ANIQLASH	232-235
<i>Abraeva Rukhsora Shuhratovna</i> USING CORPUS-BASED TOOLS TO ENHANCE GRAMMAR INSTRUCTION FOR MULTILEVEL EXAM TAKERS.....	236-242
<i>Konisbaeva Amina Jenisbaevna</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA A2 DARAJADAGI O'QUVCHILARDA UCHRAYDIGAN TIL TO'SIQLARINING DIDAKTIK OMILLARI.....	243-248

Received: 01 March 2026
Accepted: 15 March 2026
Published: 31 March 2026

Article / Original Paper

THE RELATIONSHIP OF SA'DIDDIN HAMAWI'S VIEWS ON TAJALLI AND HIJAB WITH THE IDEALS OF "WAHDAT UL WUJUD"

Rajabov Alisher Shavkatovich

Independent researcher at the Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract. This article analyzes the views on "tajalli" (divine self-manifestation) and "hijab" (veil), which hold a significant place in the Sufi-philosophical perspectives of Sa'diddin Hamawi, one of the major theorists of medieval Sufi philosophy who made a worthy contribution to the development of the "Wahdat al-wujud" (Unity of Being) doctrine.

Keywords: Sa'diddin Hamawi, Sufism, the philosophy of Wahdat al-wujud, the self-manifestation of being, the self-manifestation of contemplation, Rahmanic (merciful) self-manifestations, attributive self-manifestations, spiritual self-manifestations, hijab (veil), luminous veils, dark veils.

SA'DIDDIN HAMAVIYNING TAJALLI VA HIJOB HAQIDAGI QARASHLARINING "VAHDAT UL WUJUD" G'OYALARI BILAN BOG'LIQLIGI

Rajabov Alisher Shavkatovich

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'rta asrlar yashagan tasavvuf falsafasining yirik nazariyotchi vakillaridan biri bo'lgan, "Vahdat ul-vujud" ta'limotining rivojiga munosib hissa qo'shgan Sa'diddin Hamaviyning tasavvufiy-falsafiy qarashlarida muhim o'rinda ega bo'lgan tajalli va hijob haqidagi qarashlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Sa'diddin Hamaviy, tasavvuf, vahdat ul-vujud falsafasi, borliq tajallisi, mushohada tajallisi, rahmoniy tajallilar, sifatiy tajallilar, ma'naviy tajallilar, hijob, nuroniy hijoblar, zulmoniy hijoblar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6SI3Y2026N12>

Kirish. Tajalli – Alloh taoloning Zoti turli martabalarda zuhur etishi, tasavvuf ahlining kashf yo'li bilan bu zuhurni idrok etishi ma'nosida qo'llaniladigan tasavvufiy istilohdir. Uning lug'aviy ma'nosi "belgi bermoq, paydo bo'lmoq, ko'rinmoq"dir. Tasavvufiy ma'nosi esa "solikning qalbida tug'ilgan laduniy bilimlar va nurlar" demakdir. "Jilva" so'zi ham ayni o'zakdan kelib chiqqan bo'lib, tajalli bilan ma'nodoshdir. Tajalli shuningdek, ilhom, voridot, lavoih, talvihot, voqiot, sunuhot, bavorih, tavoriq so'zlari bilan ham ifodalanadi. Fayz, zuhur, sudur, tanazzul, taayyun, fath, tahqiq, shuhud va kashf terminlari ham tajalli bilan yaqin ma'naviy aloqadorlikka ega.

Tajalli so'zi Qur'on va hadislarda ham lug'aviy, ham istilohiy ma'noda qo'llangan. Qur'oni karimda kunduzning yorishib, namoyon bo'lishi (Layl, 92/2) va Hazrati Muso (a.s.) Rabbini ko'rishni istaganida Robbisining toqqa zuhur etishi (A'rof, 7/143) tarzida keladi. Hadislarda esa Payg'ambarimiz (s.a.v.) quyosh tutilishi hodisasida namoz o'qiganlarida quyoshning qayta ko'rinishi, oxirtda mo'minlar ko'rish uchun Haqning o'zini oshkor qilishi tajalli bilan ifodalangan.

Sahl Tustariy tajallining zot, sifat va hukm kabi uch holati borligini aytadi. Haq Zotining tajallisi mukoshafadir. Mukoshafa – bu dunyoda qalbning kashf maqomiga yetishi va qalb ko‘zi(basirat)ning ochilishidir. Payg‘ambarimiz ehsonni ta‘riflar ekan, “Robbingga Uni ko‘rib turgandek ibodat qil!” deb buyurishlari, Abdulloh ibn Umarning tavof asnosida “Allohni ko‘rayotgandek bo‘lardik” deyishi bu tajalliga misoldir. Bunga shuhud nomi ham beriladi. Ammo Haqni ochiq-oydin mushohada qilish faqat oxiratda mumkin bo‘ladi. Bunga shohid nomi ham berilgan.

Haq Zotiga oid sifatlarning tajallisi nur mahalli (o‘rni)dir. Haq qudrat sifati bilan bir qulga tajalli qilganda, u qul Haqdan o‘zgadan qo‘rqmaydi. Allohning kalom sifati Qur‘onda tajalli etgan. Insonlar Qur‘on o‘qish orqali ilohiy xabarlarini ko‘z bilan ko‘radigan holatga kelishi sifat tajallilariga misoldir. So‘fiylar Allohning borliqdagi eng mukammal tajallisi inson ekanini aytganlar.

Haqning g‘aybga oid tajallilari zuhur etishi bilan narsalarning haqiqati ko‘rinmas holga kelgan. Bunga satr (pardalanish, to‘silish) deyiladi. Avom uchun satr jazo, xavos uchun rahmatdir. Chunki Alloh mukoshafa surati bilan ko‘rsatgan tajallilarini satr etmaganida (to‘smaganida), ilohiy tajallilar zuhur etganda xavos ahli halok bo‘lardir. Shu sababli Haq gohida tajalli etadi, gohida esa yashirinadi. Buning quyidagi hadis bilan aloqasi bor: “Ba‘zan qalbimni parda qoplaydi. Shu sababli kuniga 100 marta istig‘for aytaman”. So‘fiylar bu hadisga istig‘forni “Haqdan parda (g‘afir) so‘rash” ma‘nosida talqin qilganlar. “Allohning nur va zulmatdan iborat yetmish ming pardasi bor. Agar ularni ochsa, Zotidan taralgan nurlar yetib borgan har narsani yondirib, yo‘q qilardi” hadisiga ko‘ra, satr bilan Haqning tajallilarini yashirish insonlar uchun bir rahmatdir.

“Men yashirin xazina edim, bilinishni istadim va Meni bilishlari uchun maxluqotni yaratdim” qudsiy hadisini sharhlagan so‘fiylarga ko‘ra, Haqning tajalli etishiga asosiy sabab Zotining bilinishini istashidir. Ilohiy Zotda mavjud bo‘lgan ism va sifatlar tajalli etgani uchun Haq bilingan. Agar tajalli etmaganida, yashirin qolgan, binobarin, mukammalligi namoyon bo‘lmagan va bilinmagan bo‘lardir.

Ilohiy Zot bilan olamning aloqasi ism va sifatlar amalga oshiradigan tajalli fe‘li orqali vujudga keladi. Chunki Haqni bilishni ta‘minlaydigan olamdir va olamning xususiyatlarini o‘zida to‘plagan insondir. Olam ham, inson ham tajalli natijasida paydo bo‘lgan. “Agar muhabbat bo‘lmasaydi tajalli, tajalli bo‘lmasaydi Alloh bilinmasdi” degan so‘z bu sharhni tasdiqlaydi.

Tajalli tushunchasi Ibn Arabiy (q.s.) tafakkurining asosiy tayanchlaridan biridir. Ibn Xaldun Ibn Arabiy maktabiga mansub boshqa oriflar uchun “tajalli ahli” iborasini qo‘llaydi. Ibn Arabiy yaratishni tajalli fe‘li bilan izohlaydi. Unga ko‘ra, olam Haqning tajalli va zuhur martabalaridir. Inson barcha tajalli martabalarini o‘zida jamlagan eng so‘nggi va eng mukammal tajalligohdir. Ibn Arabiyning tajalli haqidagi tushunchasi borliq tajallisi va mushohada tajallisi deb ikki qismga bo‘linadi. Borliq tajallisi - mumkin bo‘lgan mavjudotlarning ilohiy ilmdan boshlab, boshqa vujud martabalarida va tashqi dunyoda bor bo‘lishini ta‘minlaydigan Haq tajallisidir. Bu tajalli “az-Zohir” ismi bilan yuz beradi. “al-Botin” ismi bilan tajalli esa na dunyoda, na oxiratda sodir bo‘ladi. Ibn Arabiyga ko‘ra, mushohada tajallisi ma‘rifat bilan birlashadi; bu ma‘rifat tajallisi deb ham ataladi. Allohga doir ma‘rifat faqat shu yo‘l bilan hosil qilinishi mumkin. Ma‘rifat tajallisi borliq tajallisi kabi “yakka” bo‘lsa-da, tajalliga o‘rin bo‘lgan insonning iste‘dodi va qobiliyatiga ko‘ra farqlanadi. Ma‘rifat tajallisining ham zohiriy va botiniy tomoni bor. Zohiriysi nafsning zohirida paydo bo‘ladi va bu tajalli bilan narsalarning

suratlari haqida bilim olinadi. Botiniysi esa qalbda zuhur etib, kishiga sirlar va haqiqatlar ilmini baxsh etadi. Zohiriy tajallidan farqli o'laroq, botiniy tajalli qalbga yo'nalgan bo'lib, ta'vilni talab qilmaydi va unda xato ehtimoli yo'qdir. Bu tajalliga mazhar bo'lgan kimsa ubudiyat (bandalik) axloqi bilan sifatlangan bo'lishi lozim. Demak, tajalli qalblar pardasini ochuvchi g'ayb nurlaridir. Payg'ambarlarga nisbat berilgan hikmatlar esa ilohiy tajallining turli aks-sadolaridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzuga oid ma'lumotlar Sa'diddin Hamaviyning "Risola fi bayoni Aksomit-Tajalliotil-Ilohiyya", "Kashf ul-G'ito va Raf'ul Hijob", "Mahbub ul-muhibiyn va matlab ul-vosiliyn" (Muhiblarning mahbubi va vasl istovchilarning matlabi), "Al-misbah fit-tasavvuf", "Bahr ul-maoniy"(Ma'nolar ummoni), "Risola dar tasavvuf"(Tasavvuf haqida risola) kabi asarlarida batafsil bayon qilingan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda analiz, sintez, tarixiylik, sinergetika va germeneytika, vorisiylik, qiyosiy tahlil, usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Tasavvuf tarixida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan, "Vahdat ul vujud" maktabi g'oyalarini qo'llab quvvatlagan buyuk mutasavvif Sa'diddin Hamaviyning tajalli va hijob haqidagi tasavvufiy qarashlari ham muhim o'ringa ega. Mutasavvifning tajalli va hijob haqidagi qarashlari "Vahdat ul-vujud" ta'limoti ishlab chiqilgan va qaysidir ma'noda mazkur ta'limotdagi ayrim bo'shliqlarni to'ldirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hamaviy tajalli tushunchasini ikki yo'nalishda tahlil qilgan. Birinchisi yaratilish va insonning ontologik taraqqiyot bosqichi bilan bog'liq bo'lib, u bu kontekstda tajalli tushunchasini zuhur, xalq (yaratish), nuzul va nazar tushunchalari bilan sinonim sifatida qo'llaydi. Ikkinchisi esa mukoshafa va mushohada kabi ma'naviy tajribalarni qamrab oladi.

Birinchi yo'nalishda tajalli Alloh olami a'yonda mavjud bo'lgan mazharlarga tajalli qilib, ularni zehndagi mavjudlikdan tashqi mavjudlikka chiqarishidir. Bu — sodda qilib aytganda, Allohning narsalarni yaratishidir. Bu o'rinda Haq Taoloning ashyoga uch xil tajallisi haqida so'z boradi. Birinchisi, ismlar bilan tajalli bo'lib, Hazrati Odam orqali butun insoniyatni yaratgan. Ikkinchisi, axloq bilan tajalli bo'lib, nubuvvat va shariatni yaratgan. Bu tajallining natijasida axloq va nubuvvatning cho'qqisi bo'lgan Muhammad (s.a.v.) yaratilgan. Uchinchisi esa Haq Taoloning fe'llari bilan tajalli etishi bo'lib, valoyat maqomining cho'qqisi bo'lgan xotamul-avliyo timsolida valiylikni yaratgan. Hamaviy ma'naviy tajribalar kontekstida tajalli tushunchasini Haq Taoloning bandasiga hidoyat berishi, uning vositasida yaratishi, uni qahr qilishi, o'ldirishi kabi ilohiy fe'llarning bandalar orqali sodir bo'lishi ma'nosida qo'llaydi. Shu ma'noda, banda qaysi ism va sifatning tajalliiga mazhar bo'lsa, o'sha ism va sifatning xususiyatlarini qo'lga kiritadi[1;124-b]. Masalan, Iso al-Muhyi ismining tajalliiga mazhar bo'lgani uchun o'likni tiriltira olgan. Hamaviy, bandaning mushohadasini va mukoshafasini tashkil etuvchi tajallilari; "sakina", "lamha", "lahza" va "lam'a" bo'lib to'rt qismga bo'linadi. Sakina uzoq muddatli tajallilar bo'lib, bu tajallilarga mazhar bo'lgan bandalarning vaqt, hol va maqomlari hosil bo'ladi. Ularning har biri mushohada, mukoshafa, muhozara kabi ma'naviy tajribalar bilan mavjud bo'ladi. Sakina turidan bo'lgan tajallilar rahmoniy va ruhoniyya bo'linadi. Rahmoniy tajallilar zotiy va sifatiy bo'lib ikkiga bo'linadi. Zotiy tajallilar rububiyatga taalluqli bo'lganlar va uluhiyatga taalluqli bo'lganlarga bo'linadi. Sifatiy tajallilar esa Jamol va Jalol sifatlarining tajallilari deb ikkiga bo'linadi. "Jamol sifatining tajallilari" fe'liy va zotiy bo'lib ikkiga bo'linadi. "Jamol sifatlarining zotiy tajallilari" ham nafsiy va ma'naviy bo'lishi jihatidan ikkiga bo'linadi. Jamol sifatlarining nafsiy tajallilari uch qismga bo'linadi: muvahhidiy, vohidiy va qoimiy. Hamaviy bunday tajallilarga mazhar bo'lganlarga "O'z borlig'imni nuqsonli sifatlardan

poklayman” degan soʻzlarni aytuvchi Bistomiyni misol qilib keltirgan. Jamol sifatining maʼnaviy tajallilari esa sakkiz qismga boʻlinadi: ilmiy, qudratliy, irodiy, samʼiy, basariy, hubbiy, kalomiy va fanoiy.

Hamaviy bu tajallilarning har biriga Qurʼondan ishoratlar borligini aytgan. Hamaviy tajalli bilan birga koʻpincha hijob tushunchasini ham qoʻllagan. Lugʼatda hijob, “toʻsiq boʻlmoq, yopmoq, yashirmoq” maʼnolarini anglatuvchi ha-je-be (حجب) oʻzagidan olingan ism boʻlib, “parda, ikki narsa orasiga qoʻyilgan toʻsiq, yopinchiq” maʼnosida qoʻllaniladi.

Istilohda esa solik bilan Haq taolo oʻrtasida boʻlgan va Uni tanishga toʻsqinlik qiladigan, tajallining bandalarga yetishishiga toʻsqinlik qiladigan va zotini bandalardan yashiradigan har bir narsaga aytiladi.

Hamaviyning fikricha, nuroniy va zulmoniy boʻlib ikki xil hijob mavjud. Ikkalasi ham avom, xavos va xossul-xavosga koʻra uch toifaga boʻlinadi. Nur zohir boʻlgan har qanday narsaning zuhurini amalga oshiruvchi narsadir. U oʻzi uchun zohir (koʻruvchi yoki koʻrinuvchi), oʻzidan tashqaridagilarga nisbatan muzxir (koʻrsatuvchi)dir. Zulmat esa kishining nafsiga/oʻzligiga mos keladigan bir turdagi hijobdir. Yaʼni kishining Rabbini shahodat olami shartlari doirasida tanishi va cheklangan boʻlsa-da, maʼrifatning kishida doimiy boʻlib qolishidir. Boshqacha aytganda, kishining oʻz nafsini koʻrishi, farqlanish holatida boʻlishi, Alloh Taoloni faqat Oʻzini Qurʼonda tanitgan darajada bilishidir. Bu zulmning eng oliy darajasidir. Zulmat pardasi nafsiy parda boʻlgani uchun bu pardaning koʻtarilishi nafsni tarbiyalash bilan mumkin boʻladi. Bu parda yoʻqolganda nur pardasi paydo boʻladi. Nur pardasining koʻtarilishi esa insonning nurga nisbatan qobiliyat kasb etishi, yaʼni fardiyat maqomiga erishishi bilan mumkin boʻladi. Hamaviy bu yerda nurning parda boʻlishini koʻrshapalaklar kunduzi koʻr boʻlishi misoli bilan tushuntirgan. Nurni koʻrishga qodir boʻlmaganlar koʻrshapalaklar kabi qorongʻida koʻrsalar ham, yorugʻlikka nisbatan koʻrdirlar. Banda nurni koʻrish qobiliyatiga ega boʻlgach, jamʼ holatiga oʻtadi. Oʻsha damda na orif qoladi, na maʼrifat. Hamma narsa Hazrati Allohning nuri boʻladi[2;210-211b.] Mutasavviflar asosan qalb, nafs va vujudagi pardalarning kashfiga katta eʼtibor qaratishgan. Xoja Muhammad Porso fikricha, kamolotga erishish uchun uch bosqichni misol qilib keltirish mumkin: Birinchisi, qalbgga toʻsiq boʻlgan pardalarni ochishga intilish «dafʼi hijobhoi nafsoniy». Ikkinchisi, solik barcha nafsoniy va shahvoniy istak, mayllardan qalbni poklaydi “rafʼi gʻavvoshi qalbiy”, Uchinchisi, “manʼi gʻuborhoi ruhoniy”[3;81-83b.], bunda solik ruhiy-maʼnaviy olamining changi gʻuborini tozalashi, poklanishi, illatlardan forigʻ boʻlishi hisoblanadi. Oʻrta asr Sharq tasavvuf falsafasining buyuk namoyandalardan biri Aziziddin Nasafiy ham oʻzining tasavvufiy taʼlimotida inson kamolotiga maxsus eʼtibor qaratib, hijoblar va ularning kashfi masalasida fikr bildirgan. Nasafiy hijoblarni toʻrtta deb koʻrsatgan va bu hijoblarni kashf etishda oʻn ikkita holatni bayon etgan. Jumladan, Nasafiy hijob haqida gapirib “Hijob asli toʻrttadir: mol- dunyoga oʻchlik, amalparastlik, katta avlodga koʻr-koʻrona ergashish, gunoh ishlarga ruju qoʻyish”[4;3b.], — deb taʼkid etgan.

Xulosa. Yuqorida bildirilgan fikrlar va tahlillar asosida quyidagi mazmundagi xulosalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:

- Saʼdiddin Hamaviyning tasavvufiy-falsafiy qarashlari mazmunidan oʻrin olgan tajalli va hijobga oid qarashlari tasavvuf ontologiyasi va gnoseologiyasining dolzarb masalalarini tushunishda oʻziga xos oʻringa ega;
- Tajalli va hijob tushunchalarining tahlili shuni koʻrsatadiki, borliqdan tortib, insongacha boʻlgan barcha mavjudot va maxluqot Haqning zuhuri va nuridir;

- Hamaviy Qur’oni Karim va Hadisi sharifga asoslanib, tajalli va hijobning o’ziga xos tasnifini ishlab chiqqan va mazkur tushunchalarning mazmuniga qator ma’nolar yuklagan.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Sa'deddin Hammüyi. Risále fi Beyani Aksamit-Tecelliyatil-İlahiyye. Süleymaniye Kütüphanesi. Şehid Ali Paşa koleksiyonu. №1364.vr.124
2. Sa'deddin Hammüyi. Keşfü'l-Gita' ve Reful-Hicab. Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya koleksiyonu. №2058. vr.210b-211a.
3. Хожа Муҳаммад Порсо. Рисолаи кашфия. Тошкент давлат Шарқшунослик институти Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази .1147.й. Р. 81-83-II.
4. Комил инсон ҳақида тўрт рисола. Форс-тожик тилидан Нажмиддин Комилов таржимаси. – Тошкент: Маънавият, 1997, - Б.3.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).